

Съдържание

Предговор	7
Увод	9
Студената война	13
Хронология на ключови събития, засягащи отношенията между САЩ и СССР, 1945 – 1991 г.	18
Глава първа	
<i>Сталин</i> : Начало на Студената война, 1945 – 1953 г.	20
Глава втора	
<i>Хрущов</i> : Затопяне и криза, 1954 – 1964 г.	43
Глава трета	
<i>Брежнев</i> : Развиване на отношенията и разведряване, 1965 – 1979 г.	72
Глава четвърта	
<i>Брежнев, Андропов</i> : Възобновяване на напрежението, 1979 – 1984 г.	99
Глава пета	
<i>Горбачов</i> : Отново разведряване – и след него, 1985 – 1991 г.	122
Заклучение	149
<i>Приложение 1</i> : Съветските лидери, 1945 – 1991 г.	157
<i>Приложение 2</i> : Ръководители на съветската организация за държавна сигурност, 1945 – 1991 г.	157
<i>Приложение 3</i> : Ръководители на съветското външно разузнаване, 1945 – 1991 г.	158
<i>Приложение 4</i> : Срещи на върха между американски и съветски държавни ръководители, 1945 – 1991 г.	159

Предговор

Следях отблизо съветската политика по време на Студената война, първо в Принстън и Йейл от 1945 до 1950 г., след това като анализатор в РАНД Корпорейшън и Централното разузнавателно управление през 50-те години на миналия век и като служител на Държавния департамент на САЩ и дипломат през 60-те и 70-те години. От 1980 г. съм историк в областта на дипломатическите отношения по време на Студената война като старши научен сътрудник в института „Брукингс“ и пенсионер. По време на и след Студената война имах многобройни контакти със съветски официални лица, дипломати, офицери от разузнаването, военни лидери и членове на академичната общност. Всичко това осигури стабилна основа за изследвания и анализи, базиращи се на съветски и западни открити и официални (включително разсекретени архивни) публикации, както и интервюта и неформални разговори с бивши „противници“.

Бих искал да благодаря за съдействието на моя брат Дъглас при подготовката на настоящото изследване. Мъдрите му съвети и внимателен преглед на множество чернови ми помогнаха да обмисля по-задълбочено редица въпроси, а непрестанната му подкрепа по отношение на изследването и неуморното му внимание към безброй практически задачи осигуриха успешното му завършване.

Всички изложени факти, мнения или анализи принадлежат на автора и не отразяват официалните позиции или възгледи на Централното разузнавателно управление или на която и да е друга правителствена агенция на САЩ. Нищо в съдържанието не трябва да се тълкува като потвърждение или намек за удостоверяване на автентичността на информацията от правителството на САЩ или одобрение от ЦРУ на възгледите на автора. Настоящият материал е прегледан от ЦРУ, за да се предотврати разкриването на класифицирана информация.

Увод

През цялата Студена война съветските политически лидери и техните разузнавателни служби смятат Съединените щати за „главен противник“ на Съветския съюз. През 1945 – 1947 г., когато военновременният съюз на победителите се разпада, Москва започва да възприема Съединените щати по този начин главно заради тяхното ненадминато и новоустановено господство в капиталистическата световна система, схващане, оформено от комбинация от идеологически детерминизъм и геополитическо съперничество. Дори когато усилията на Съветския съюз да засили контрола си в повечето окупирани от него територии по време на войната карат Запада да вижда заплаха от съветски експанзионизъм, съветските лидери – и преди всичко Йосиф Сталин – виждат заплаха за сигурността на СССР от оглавяван от американците Западен блок, който води политическа война срещу него. В техните очи Съединените щати се издигат до позицията на главен противник.

С течение на времето характерът на конфронтацията, както и схващанията и политиките на двете страни по време на Студената война еволюират, като в крайна сметка завършват не с Армагедон, а с разпадането на съветската система. Настоящата книга се стреми да изясни тази еволюция от гледна точка на променящото се разбиране за американския противник, което политическите лидери и разузнавателните служби на СССР извличат от своята идеология, външно разузнаване и взаимодействия със Запада. Тя стига до заключението, че като цяло разузнаването се справя зле в конкуренция с другите влияния и източници на информация и че в крайна сметка едно смело решение на последния лидер на СССР да промени фундаментално съветската концепция за международна политика слага край на статута на Америка като главен противник на Съветския съюз.

Изследванията на разузнаването и неговата роля в подкрепа на висшите политически лидери на нациите често се съсредоточават върху точността на информацията

и анализите, предоставяни на лидерите от техните разузнавателни служби. Настоящото изследване има за цел да осветли различно измерение на взаимодействието между политическите реципиенти на оценките на разузнаването и ръководителите на разузнаването, които ги предоставят, а именно как схващанията и целите на политическите лидери и ръководителите на разузнаването си взаимодействат, засягайки както начина, по който са оформяни оценките на разузнаването, така и начина, по който са приемани.

Изследването на схващанията в международните отношения остава по-слабо развито от заслуженото. Въпреки публикуваните отлични проучвания от изключителни учени като историка Ърнест Мей и политолога Робърт Джервис възгледите на политическите лидери – съдържащи във всеки отделен случай смесица от субективни пристрастия, предположения, знания и опит – и влиянието на тези възгледи върху националните политики остават богато поле за по-нататъшно проучване. Настоящото изследване има за цел да даде своя принос в тази област, описвайки характера и източниците на лидерските схващания на един от двамата главни противници в Студената война.

Книгата е организирана хронологично. След като описва условията, довели до Студената война, тя се спира на възгледите на Сталин и тези на съветските офицери от разузнаването и дипломати, определящи техния главен противник по време на период на засилваща се конфронтация след Втората световна война. После описва промените, настъпили след смъртта на Сталин през 1953 г., въведени от Никита Хрушчов и други лидери, които постепенно добавят уроците, научени от взаимодействието с американците, към възгледи, все още силно повлияни от идеологията, когато започват да преразглеждат съветската политика спрямо Запада. Следващата глава описва промяната на Леонид Брежнев и колегите му след свалянето на Хрушчов през 1964 г., от неговите шумни заплахи и рисковани ходове към по-уравновесен възглед за Америка като вид партньор, както и като съперник и главен противник, и появата на следвоенно поколение дипломати, академици и офицери от

разузнаването, които задълбочават съветското изследване на Америка и разширяват взаимодействието с американски колеги, заемащи аналогични постове. След това изследването прави оценка на периода от средата на 70-те до средата на 80-те години на миналия век, когато застаряващото съветско ръководство търпи поредица от промени и преживява възобновеното напрежение между САЩ и Съветския съюз, свързано с глобалната конкуренция, засилващата се надпревара във въоръжаването и суровите взаимни оценки на двете страни в началото на 80-те години. Главата, която се занимава с ръководството на Михаил Горбачов, започнало през 1985 г., показва как смайващите промени в съветското мислене по отношение на световната политика водят до неочаквани съветски политики и улесняват изненадващо бързия и мирен край на Студената война. Заключителната глава представя наблюдения и уроци за промените в съветските възгледи за Съединените щати по време на забележителния четиресет и пет годишен период, когато двамата противници водят глобална политическа битка под постоянната сянка на потенциална ядрена война.

Студената война

Марксизмът-ленинизмът постулира неизбежен конфликт между капиталистическия (империалистически) и възникващия социалистически (комунистически) свят. Тази идеологическа рамка не възпира съветските лидери да действат според привычките на стария свят, на който гледат като заобикалящ и заплашващ СССР, а всъщност ги кара да вярват, че съществуват обективни и исторически обусловени базисни враждебни отношения. Преди Втората световна война съветските ръководители и офицери от разузнаването смятат Великобритания за главен противник на СССР на международната арена. Съединените щати започват да играят тази роля едва след войната.

Убедеността на редица съветски лидери, че се намират от правилната страна на един неумолим революционен исторически процес, поражда у западните лидери противоположното убеждение, че нямат друг изход, освен да приемат предизвикателството на техния самопровъзгласил се противник и да участват в наложеното противопоставяне. Схващанията на всяка от страните се отличават със специфични характеристики, но най-важната от тях е обща и за двете: реципрочен образ на другата страна като противник, на когото се приписват враждебни намерения, подхранващи потенциална конфронтация и постоянно трупане на оръжия. Тези възгледи на практика водят до резултата, който последва: Студената война.

Някои изследователи твърдят, че заради тези идеологически представи на марксистко-ленинския комунизъм, предполагащи неизбежен революционен исторически процес на класово обусловен конфликт, предопределен да надделее над традиционната система на национални държави, за начало на Студената война трябва да се смятат завземането от болшевиките (комунистите) на властта в Русия през октомври 1917 г. и присъщото му предизвикателство към съществуващия световен ред. Основните причини за Студената война наистина се коренят в това идеологическо

убеждение на редица лидери на Комунистическата партия на Съветския съюз – заедно с противоположното убеждение, породено у Западните сили, че нямат друг изход, освен да приемат предизвикателството на техния самопровъзгласил се противник и да участват в наложеното противопоставяне. Въпреки това от историческа гледна точка е по-точно и по-удобно да се приеме, че Студената война възниква между 1945 и 1950 г. под въздействието на три взаимосвързани събития, които се случват едновременно през тези години.

Първото е пълното поражение на двете най-агресивни военни велики сили, Германия и Япония, както и необходимостта (заради изгода и по необходимост) главните победители, трите държави съюзнички, които вече не са обвързани от общата си военновременна цел, да пренаредят разрушената международна система, преди всичко нейния европейски център.

Второ, след поражението и краха на Германия, Япония и Италия, поражението на Франция преди това, както и отслабването по време на войната на бившия главен противник, Великобритания и нейната империя, поставят в позиция на уникално двуполусно съперничество двете останали големи сили, Съединените щати и Съветския съюз. Разбира се, Съветският съюз също е отслабен в множество важни отношения от огромните военни загуби, но запазва значителна военна мощ при окупацията на почти половината Европа. Независимо от това, от гледна точка на неговите лидери, сега той вече не е една от половин дузина велики сили, а една от три, а към 1947 г. една от само две, както и уникален като комунистическа държава, на която скоро предстои да оглави група нови комунистически сателитни държави.

Преди войната, през 20-те и 30-те години на миналия век, съветските лидери смятат СССР за застрашен социалистически остров, заобиколен от враждебно капиталистическо обкръжение. Въпреки това те смятат, че между капиталистическите/империалистическите сили съществува непреодолима конкуренция за власт и основна задача на

съветската дипломация е да съзира и да се възползва от империалистическите съперничества, за да попречи една коалиция на тези сили да прерасне в съюз срещу СССР. Сега, след последиците от Втората световна война, когато Съветският съюз се нуждае от време и мир, за да укрепи своята сила, капиталистическият свят също е отслабен от войната и скоро му предстои да се изправи пред нарастващата потенциална роля на предишни слаби членове, като например Китай, както и империалистическите колонии като Индия и други страни от Южна и Югоизточна Азия, Близкия изток, Африка и Латинска Америка. Очаква се тези нововъзникващи страни да навлязат в преход от зависимостите от европейските държави, представители на капиталистическия свят, към превръщането им в „народни демокрации“ и рано или късно, в членове на новия социалистически лагер, оглавяван от Съветския съюз. Тази гледна точка се развива главно с деколонизацията през 60-те и 70-те години на миналия век, но още в края на 40-те години този процес се разглежда като отслабващ империалистическия лагер и като допълнителен източник на конкуренция в него, както и като източник на евентуален принос към разрастващия се социалистически свят. Победата на комунистите в Китай през 1949 г. се разглежда като огромна загуба за капиталистическия свят и предвестник на бъдещето (но и като източник на някои нови проблеми за запазването на лидерската позиция на СССР в новия социалистически лагер). Освен това се очаква, че Германия и Япония ще се стремят да си възвърнат статута на велики сили, както и политическата и военната си значимост. Доминиращият елемент в близко бъдеще обаче е появата на геополитическо разделение на два лагера, тъй като Съединените щати наследяват Великобритания като новата имаща превъзходство и водеща сила на стария свят, изправена срещу Съветския съюз.

Третият определящ фактор за Студената война е зората на ядрената ера след хвърлянето на атомна (ядрена) бомба над Хиросима, Япония, през август 1945 г. от Съединените щати. Решението на Америка по време на войната да не споделя ядрените си тайни, а след войната да предложи

план за международен контрол (плана „Барух“ през 1946 г.), според който единствено Съединените щати биха били способни да произвеждат ядрени оръжия, отразява липсата на доверие, но е точно това, което Сталин и неговите съратници очакват – и биха направили, ако са в състояние да го сторят.

През 1945 г. Съединените щати единствени притежават ядрени оръжия. Както съветският лидер Сталин и неговите колеги знаят обаче, това няма да продължи дълго. Също както в Съединените щати, по време на войната в Съветския съюз е в ход аналогична програма, като съветските научни умения са подкрепени, а пътят към ядрените оръжия улеснен от широкото и успешно проникване на съветски шпиони в американските и британските военновременни програми за разработване на ядрени оръжия. През 1947 г. външният министър Вячеслав Молотов е в състояние да обяви (без да се впуска в подробности), че СССР също притежава тайната на атомната бомба, а през август 1949 г. Съветският съюз вече изпробва първото си подобно оръжие. Военната, както и политическата мощ, по все още неустановени начини, се променят бързо. В края на това десетилетие ново съзвездие от възможности отличава двете ядрени суперсили от всички останали (включително тези, които по-късно също ще произведат ограничен брой ядрени оръжия) по време на цялата Студена война.

Някои историци ревизионисти отреждат по-пряка и дори първостепенна роля за отприщването на Студената война на факта, че американците използват за пръв път атомно оръжие срещу Япония през 1945 г., като приписват на лидерите на САЩ намерението да покажат това ужасно ново оръжие за масово унищожение преди всичко не за да спечелят войната срещу Япония, а като демонстрация на американска мощ, представляваща скрита заплаха за Съветския съюз в една нова надпревара за световно господство. Най-важният факт, който служи като опровержение на това тълкувание, е, че Сталин очевидно не възприема по този начин бомбардировката над Хиросима. Той очаква, че Съединените щати ще се опитат да използват това ново мощно оръжие като средство за въздействие върху Съвет-

ския съюз, но правилно смята, че това няма да накара Съединените щати да нападнат Съветския съюз или да заплашват, че ще го използват, за да поставят ултиматуми. Наистина в продължение на повече от година след Хиросима Сталин вярва, че все още ще бъде възможно да се изработи споразумение за сътрудничество със Съединените щати и Великобритания, подобно на това от Ялта. Нещо повече, възникването на Студената война в края на 40-те години на миналия век в нито един момент не е повлияно съществено от ядрения монопол на САЩ.

През 1945 г. все още е възможно трите сили победителки – Съединените щати, Съветският съюз и Великобритания – да изградят отношения, обслужващи техните съответни нужди за сигурност и международния ред. Предприети са някои важни стъпки, по-специално създаването на Обединените нации. Но бъдещото геополитическо разделение в ядрената епоха на два лагера между една сила, която се смята за исторически предопределена да води революционно реструктуриране на целия международен ред, изправена пред друга, която не би приела тази съдба и защитава друг, демократичен капиталистически световен ред, на практика гарантира избухването на Студената война.